

Doslov: Podoby buddhismu na Západě

Jsme v rekreačním středisku nedaleko Hostýna. Píše se rok 2002 a v místnosti, kde se před několika lety scházeli na svých odborových rekreačních prázdninových výletníci, sedí podél stěny řada mužů a jedna žena, na kterých by nebylo nic zajímavého, snad jen to, že mají vyholenou hlavu. Oblečení jsou v bílém – trička i kalhoty svítí čistotou a jejich tváře naznačují slavnostnost okamžiku. Jsou to budoucí mniši, kteří očekávají první stupeň ordinace v théravádové tradici. Mezi nimi sedí mladík, který má za sebou úspěšné vykonání závěrečných státních zkoušek na vysoké škole a před nedávnem byl přijat do postgraduálního, doktorandského studia. Čeká ho cesta na Srí Lanku, kde bude pokračovat jak ve svém duchovním rozvoji, tak ve své akademické práci. Na tomto buddhistickém ostrově má česká buddhistická komunita velkou tradici, neboť zde od konce třicátých let dvacátého století působil moravský rodák Martin Novosad, známější pod svým mnišským jménem Nyanasatta Thera, který zde byl v úzkém kontaktu s významným mnichem německého původu Nyanatilokou.

Do místnosti přichází buddhistický mnich českého původu, ctihodný Kusálananda, který na působení Nyanasatty na Srí Lance nyní navazuje a mimo jiné působil jako docent na katedře psychologie brněnské univerzity. Přivádí s sebou barmského mnicha, který ač věkem mladší, je váženější, protože v buddhistické sangze působí delší dobu. Po krátkém obřadu novici odcházejí a zanedlouho do místnosti, zaplněné rodiči, příbuznými a známými, vstupují již v mnišském rouchu a s miskou, která tradičně slouží mnichům této tradice ke každodennímu získávání jídla. Z českých laických zájemců o Buddhovu nauku se stali buddhističtí mniši. Slunce ozařuje okolní lesy a na nedalekém kopci je zřetelně vidět

rotunda, k níž se každý víkend vydává velké množství křesťanských poutníků.

Jsme uprostřed Brna, ve sklepních místnostech, které vlastní YMCA, mezinárodní asociace mladých křesťanů. Ve dvou místnostech zde sídlí organizace, která sdružuje mladé gaye a lesbičky a právě se zde koná přednáška o vztahu buddhismu k homosexualitě. Posluchači sedí v kruhu a naslouchají řeči pražského buddhisty z tibetské tradice Karma-kagjü, kterou u nás šíří skupina označující se jako Diamantová cesta. Jejím hlavním představitelem je Ole Nydahl, původem Dán, který však většinu času tráví na cestách po Evropě a Americe mezi mnoha středisky svých následovníků. Oproti terapeutickým mnichům působí značně netradičně – na přednášky chodí v tričku a ve vojenských maskovacích kalhotách a netají se svým pozitivním přístupem k přijemným stránkám života, což se projevuje i v jeho vztahu k ženám.

Přednáška o homosexualitě se protahuje, a tak je přerušena netrpělivým dotazem, jak se buddhismus dívá na anální sex. Přednášející se nenechá vyvést z míry a pokračuje ve výkladu základů buddhismu tak, jak je vidí Diamantová cesta. K otázce se dostane později. V kruhu sedí také mladá blondýna, čerstvá absolventka univerzity, působící jako sociální pracovníce, která před několika lety prošla prvním stupněm zasvěcení v tradici Karma-kagjü a složila bódhisattvovský slib, v němž se zavázala, že bude ve všech svých zrozeních pomáhat trpícím bytostem. Po třech hodinách přednášky však odchází, neboť se o tématu přednášky nic nedozvěděla. Přednáška trvá do půlnoci a je ukončena společnou meditací.

Jsme v Praze. Sedíme v útulném bytě ve starobylém domě na Malé Straně a posloucháme vyprávění muže, jenž je pro řadu lidí symbolem hnutí Nového věku. Se zanicením sobě vlastním hovoří o svých buddhistických začátcích a o tom, že se k buddhismu dostal prostřednictvím jógy. Brzy zjistil, že mu nejvíce vyhovuje buddhismus zenový, který je podle jeho názoru nejlepší, ve kterém je sice potřeba tvrdě pracovat, ale výsledky se dostávají nejrychleji. Popijeme vonný čaj a on povídá o tom, že je potřeba se v životě zaměřovat více na kvalitu než na kvantitu, což ilustruje právě na příkladu přípravy a popijení chutného čaje. Držíme v ruce jeho knihu, ve které popisuje své meditační zkušenosti z doby, kdy pracoval jako hlídač v galerii, vydával samizdatový časopis a učil se japonsky. Popisuje svou první návštěvu v buddhistickém klášteře v polských Katovicích i pobyt v klášteře v japonském Kjótu.

Hovoří o tom, že je třeba, aby se propojily mozkové hemisféry, a že buddhistická meditace, stejně jako jiné techniky (jako například šamanský tanec nebo užívání vybraných psychotropních látek), k tomuto propojení

směřuje. Přírovnává propojování mozkových hemisfér k propojování Východu a Západu a vyjadřuje radost z toho, že v současné době k tomuto propojování dochází stále intenzivněji. Hovoří o blahodárnosti lidské řeči a zvuku tibetských mís. Na stěně visí velká fotografie tibetského mnicha s dítětem a na druhé stěně provokativní plakát divadelního představení, které se hraje po celém světě pod názvem *kgina monology*. Je přesvědčen, že svět by byl lepší, kdyby se změnil dnešní způsob rození v porodnicích a děti přicházely na svět doma a byly od samého počátku v blízkosti matky. Tvrdí, že neschopnost člověka spolupracovat a být soucivným je dána prvotním pocitem ohrožení dítěte, poté kdy je okamžitě po porodu odděleno od matky. Mezi velkým množstvím CD s hudbou New Age zaniceně hovoří o tom, že stačí pouhé tři měsíce, aby došlo u člověka k přeogramování mozku a změně vnímání světa. Podle jeho názoru žijeme naprogramovaní tak, abychom nevybočovali ze zaběhnutého systému. Povídání končí tím, že Probuzený vlastně znamená odprogramovaný. My jsme naprogramovaní k nefunkčnosti. A je nejvyšší čas se probudit.

Slumíčko zapadá, čaj je dopitý a muž říká, že buddhismus je dar minulosti, který ve spojení s digitálními možnostmi šíření informací může přinést to, že konečně začneme fungovat jako individua, jako společnost i jako celek lidstva. Usmívá se a ve vzduchu doznívá vibrace zvuku jedné z tibetských mís, kterou rozezvučel krátkým úderem.

Jsme v Bratislavě. V panelovém domě nedaleko Dunaje se před dotčenými mi novináři a obdivovateli schovává legenda českého undergroundu. Svým typickým hlasem se dává do široce pojatého výkladu dějin a především do ostré kritiky současného společenského uspořádání. Sám se kdysi označil za revolučního marxistu a dodnes na svém tvrzení trvá. Na koberci leží podivný psík a na stole jsou rozloženy listy papíru, na kterých je drobným uspořádaným písmem zaznamenána podoba nové knihy o čínské filozofii.

Tento v mnohém kontroverzní, a proto na jedné straně ostře odmítaný a na straně druhé nadšeně přijímaný filozof a literát je mimo jiné autorem první české ucelené Buddhovy biografie. Avšak jeho hlavním cílem v obdobi počátků vlastní filozofické a literární dráhy nebylo ani tak přiblížit život a okolnosti působení klíčové postavy buddhismu, jako spíše představit vlastní vizi světa. Jeho intelektuálním zájmem bylo najít a promyslet dialektickou koncepci, která by vyhovovala kritickému a racionalistickému myšlení, osvícensky zakotvenému emancipačnímu přístupu ke světu. Takový přístup je podle něj obsažen v rámci západní kultury především v marxismu a v kontextu velkých necvropských tradic především v bud-

dhismu a taoismu. Základem takto pojatého výkladu světa je „nesubstanciální ontologie“, tedy takový výklad, který se obejde bez jakýchkoliv pomocných berliček uměle postulované podstaty. Tímto se filozofové mohou vyhnout pasti substanciálního výkladu světa, ve svých důstředcích končího v nábožensky pojímané „podstatě“, která často hraje roli prvního a jediného hybatele (a Stvořitele). Naopak nesubstanciální výklad chápe vznik a vývoj světa jako samopohyb a obejde se bez postulátu jakékoli božské existence, která pak může být chápána jako výsledek absence intelektuální odvahy a důslednosti. Filozof, a vůbec jakýkoli racionálně a kriticky uvažující člověk by se měl osvobodit od všech pomocných berliček a stanout odvažně tváří v tvář ničím nepřikrášlené existenci svého vlastního života a okolního světa. Právě proto může najít v ontologii (tedy nesubstanciální ontologii) útěchu.

Opouštíme slovenské hlavní město, kam tento filozofický samorost „emigroval“ z České republiky v době silných protislovenských nálad. Nebylo to koneckonců poprvé, kdy se zachoval podobným způsobem – v době protizidovské hysterie spořádaných Čechů přijal jako svůj umělecký a filozofický pseudonym jméno židovské. Odjízďíme a vzpomínáme na slova tohoto filozofa, který během našeho rozhovoru ani jednou nevyřkl termíny, které zná každý buddhista – *anátman* (ne-já, bezpodstatnost) a *šúnjató* (prázdnota). A přitom o nich ve svém výkladu nesubstanciální ontologie neustále hovořil.

Jsme na Pražském hradě. Právě zde probíhá setkání politiků, vědců, umělců a představitelů velkých náboženských tradic. Inicitoval je první český prezident po pádu komunistického režimu ve snaze vytvořit fórum významných osobností, které spojuje jak pocit znepokojení z dalšího vývoje světové civilizace, tak i pocit globální odpovědnosti. Ve velkých zrcadlech se odrážejí nejen sluneční paprsky, ale také křišťálové lustry, červené koberece a postavy osobních strážců z „ochranek“ mnoha diplomatů. Právě dohovořil známý rabin, jehož řeč byla nabita mým a chytřým židovským humorem. V sále vzrůstá napětí. Očekává se příchod nositele Nobelovy ceny za mír, známého představitele tibetského buddhismu, muže, který poté kdy byl koncem padesátých let minulého století donucen opustit svoji vlast po její okupaci čínskou armádou, žije v malém indickém příhraničním městečku v podhůří Himálaje. Značnou část svého času přitom trávil návštěvami velkého množství tibetských komunit, buddhistických center a nejrůznějších politických jednání po celém světě.

Uprostřed několika postav oděných v tradiční červenožlutá roucha mni- chů tibetského řádu Gelugpa přichází mimě shrbená postava. Srdečně se

vítá s muslimským šejkem, s bývalým indickým premiérem a nakonec vclí- mí srdečně s českým prezidentem. Když pak zasedne ke stolu společně s dalšími účastníky diskuse a hovoří o potřebě lásky a odstranění nenávis- ti v každodenním jednání i v tzv. velké politice, všichni přítomní napjatě po- slouchají, a to i přesto, že ačkoliv hovoří v buddhistické terminologii, neč- ká nic, co by již neznali. Všechny propojuje vzájemná blízkost, která však není dána porozuměním nejjemnějším nuancím buddhistické etiky, ale osob- ností tohoto muže, který je Tibeťany považován za vtělení bódhisattvy Ava- lókitéšvary, bódhisattvy nezměrného soucitu, Čánražiga. Velký význam zde má jeho schopnost jednoduše vyjádřit své myšlenky s ohledem na přítomné posluchačstvo. Přesně takovým způsobem prý postupoval historický Bud- dha Šákjamuni a také řada dalších bódhisattvů, kteří rozvinuli jednu z do- konalostí, totiž dokonalost volby prostředků (*upájapáramitá*).

Lze jen stěží odhadnout, zda by tento muž, který v současnosti patří k významným postavám světové politiky a pro mnoho lidí je spojen s obra- zem buddhismu, získal stejnou popularitu nebýt čínské anexy Tibetu a cel- kové politické atmosféry multikulturalismu na Západě. V každém případě může být jeho osoba symbolickým vyjádřením vzájemného přiblížování různých náboženských a kulturních tradic, ke kterému v současné době dochází ve stále větší míře. Může být projevem utváření globální kultury, oděným do buddhistického mnišského roucha, anebo alespoň projevem globalizace kultury, jejíž neoddělitelnou součástí je zabydlování se bud- dhismu v tradičně nebuddhistických zemích, tedy i na Západě.

Od roku 1844, v němž Eugene Bournof publikoval svůj šestisetstránko- vý *L'Introduction a l'Histoire du Bouddhisme Indien (Úvod do dějin indic- kého buddhismu)*, který můžeme považovat za symbolický začátek působ- ní buddhismu na Západě, se na náboženské mapě světa mnohé změnilo. Jednou ze změn, ke kterým během uplynulého půldruhého století došlo, je rozšíření buddhismu z jeho původních domovských oblastí do Evropy, Se- verní Ameriky a dalších částí světa. Akulturace, začlenění tohoto nového prvku či jevu do stávajícího kulturního prostředí, přinesla zcela přitvozeně proměnu této původně asijské náboženské tradice, a tak má dnešní bud- dhismus velké množství nejružnějších a často velmi odlišných podob. Díky globálnímu rozšíření začal buddhismus psát novou kapitolu svého příběhu.

V současnosti působí na Západě nezměrné množství větších či menších skupin, které se k buddhismu hlásí. Nejde nám v tuto chvíli o jejich výčet ani o popis tradice, z níž jednotlivé skupiny vycházejí, ale spíše o zachyce- ní jiné podoby západního buddhismu, totiž podoby, kterou má buddhismus

„v myslích“ svých stoupců. Nejde nám o přiblížení institucionální stránky buddhismu, ale o zachycení představ o tom, čím buddhismus podle západních buddhistů je, resp. zachycení toho, co příslušníci západní kultury v buddhismu hledají, čím je pro ně inspirativní, co do něj vkládají a co v něm pak nacházejí. Nutno připomenout, že jde o pohled procházející napříč jednotlivými buddhistickými tradicemi, v abstrakci vytvářející ideální typy, které v konkrétní realitě nenajdeme.

V základním schématu je možné při hledání těchto podob buddhismu vyjít z rozdělení prvních amerických buddhistických konvertitů tak, jak to učinil Thomas A. Tweed ve své práci z roku 1992 *The American Encounter with Buddhism, 1844–1912 (Americké setkání s buddhismem, 1844–1912)*. Modifikujeme-li mírně jeho typologii a doplníme-li ji o některé jevy, které se v současné době s buddhismem spojují, lze hovořit o racionalistickém, romantickém, ezoterickém a angažovaném buddhismu.

V polovině 19. století, tedy ve stejné době, kdy do západní imaginace vstoupil buddhismus v podobě akademických (především lingvistických a historických) publikací, probíhala na Západě ostrá diskuse o vztahu vědy a náboženství, která navazovala na osvícenství a deismus. Proti sobě stáli na jedné straně evolucionisté, opírající se o základní dílo Charlese Darwina *On the Origin of Species (O původu druhů)*, které vyšlo v roce 1859, a na straně druhé pak kreacionisté. Řada z těch, kdo se v té době začali o buddhismus zajímat, patřila mezi racionalisticky orientované vědce, kteří navazovali na pozitivismus Augusta Comta a evolucionismus Herberta Spencera a v buddhismu viděli racionalistickou nauku, která k dosažení poznání používá racionálně-diskurzivní postupy a odmítá jakákoliv náboženská zjevení. Tento přístup, u některých dnešních buddhistů stále patrný, si na buddhismu cení především jeho etického rozměru a důrazu na svobodnou volbu jedince. Takový obraz buddhismu na místo nekriticky přijímané autority víry, církve, náboženských institucí a posvátných textů staví autoritu jedince, jenž se může sám (takřkajíc „na vlastní mysl“) přesvědčit o platnosti buddhistických poznatků a efektivitě jeho prostředků, kterými lze k těmto poznatkům dojít. Racionalistický typ buddhismu zdůrazňuje tedy spíše antropologické a etické otázky (a jde o neevropskou obdobu humanismu) než otázky teologické nebo metafyzické. Najdeme zde také pojetí Buddha jako sociálního reformátora, tedy jako historické postavy snažící se o zlepšení sociálního postavení utlačovaných, což je ovšem interpretace, která nebyla v druhé polovině 19. století příliš zdůrazňována s ohledem na možnost jejího využití silicím socialistickým hnutím.

Racionalistická konstrukce buddhismu se v počátcích šíření buddhismu na Západě projevovala v tom, že buddhismus byl označován jako „náboženství rozumu“ a z velké části lákal především kriticky naladěné intelektuály, kteří odmítali církevní instituce a náboženská dogmata. Zřetelně se zde projevuje vliv osvícenství a protestantismu, neboť racionalističtí buddhisté se snažili vyložit buddhismus jako intelektuální nauku, která je oproti těm od všech pověr a magických praktik. Není tedy divu, že tito tvůrci racionalistického buddhismu odmítali všechny mahájánové „ozdoby“, které byly podle nich jen ústupkem lidové religiozité a projevem vesnického pohanství, a svoji pozornost zaměřovali především na tu část buddhismu, která odpovídala jejich intelektuálnímu zaměření, tedy na buddhistické texty, především na texty raného buddhismu. Četbou a následným racionálním pochopením a výkladem textů lze (stejně jako tomu je v protestantismu) dojít k pravému, ničím nepokřivenému poznání buddhismu. Také z tohoto důvodu euroameričtí racionalisté přirovnávali historického Buddha k Martinu Lutherovi, interpretovali ho jako náboženského reformátora a buddhismus vnímali jako hinduistický protestantismus.

K autorům, které lze mezi „konstruktery“ racionálního buddhismu přičítat, patří např. Paul Carus; jeho kniha z roku 1894 *The Gospel of Buddha (Buddhovo evangelium)* vytváří vlastní racionální náboženství, nazývané „náboženství vědy“. Podle Caruse je buddhismus s racionální vědou slučitelný, neboť je v souladu s vývodů rozumu, objevy vědy a požadavky mravnosti. Na evropském kontinentu podobný racionalistický výklad buddhismu propagovali především němečtí autoři. V českých zemích se v oblasti akademického bádání o buddhismu setkáváme s takovým postojem u zakladatele české buddhologie a indologie, profesora Karlovy univerzity Pavla Pouclata Lesného a u zakladatele české tibetologie a mongolistiky Pavla Pouchy. Obdobně je tomu i u prvního českého buddhisty a nadščeného propagátora Buddhovy nauky Leopolda Procházky.

V devatenáctém a dvacátém století přibyly do této racionalistické interpretace buddhismu další argumenty, které mají doložit to, že buddhistická nauka obsahuje od svých počátků obdobný výklad světa, jako podává dnešní fyzika. Teorie *dharma*, jak ji podává *abhidharma*, odpovídá ve svých principech moderní teorii atomů; mahájánový výklad bezpodstatnosti, prázdnoty a neduality odpovídá kvantové mechanice a tzv. nové fyzice; řetězce vzájemně podmíněného vznikání zase odpovídá poznatkům ekologie atd.

Jak již bylo zmíněno, racionalistická konstrukce buddhismu úzce souvisí s počátky překladatelského úsilí o přiblížení buddhistických textů západ-

ním čtenářům a také s počátky akademického studia buddhismu. Tato skutečnost je pro uvědomění si způsobu vytváření obrazu buddhismu na Západě velmi důležitá, neboť značná část zájemců o buddhismus čerpala a stále čerpá své první informace z knih (buddhistických i knih o buddhismu). Avšak nejen to. Existence posvátných textů umožnila, aby z *buddhadharma*, tedy z Buddhovy nauky, povstal buddhismus a z něj pak světové náboženství, neboť neexistence literární tradice vylučuje, aby se z jakéhokoliv náboženství stalo v očích západních akademiků náboženství světové. Posvátné texty, v součinnosti s dalšími faktory, totiž umožňují překonání geografických hranic a usnadňují badatelům jejich úsilí vytvořit různorodou směsici podob náboženského života jako jednotný systém, jako jednu tradici, jako jedno, byť velké náboženství.

Západní přístup k náboženství, převažující v počátcích pronikání buddhismu na Západ a existující v některých oblastech akademického studia náboženství dodnes, umísťuje podstatu daného náboženství do jeho textů. Je to důsledek teologického či teologizujícího přístupu k náboženství, jenž je založen na racionalistickém výkladu nauky (teorie) daného náboženství a na přehlížení praktické, rituální stránky každodenního náboženského života. Evropská intelektuální tradice vychází z hermeneutického odhalovacího a objevování významu psaného slova, což bylo dále posíleno poreformním umístěním náboženství do tištěného slova, a proto také akademické studium buddhismu směřovalo počátku své úsilí výhradně tímto směrem. Literární a filologické kořeny orientalistických badání tak vyústily v intelektuální konstrukt zvaný „buddhismus“, který však byl ahistorický a abstraktní. Ten pak sloužil na jedné straně k lepšímu zpřístupnění buddhismu západním zájemcům a na straně druhé ke kritice „úpadkových“ podob buddhistického života v asijských zemích. Richard King, autor značně diskutované knihy z roku 1999 *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „Mystic East“* (*Orientalismus a náboženství: postkoloniální teorie, Indie a „mystický Východ“*) poukazuje na to, že výsledkem takto nastaveného akademického studia buddhismu byl „čistý“ nebo „autentický“ buddhismus, jenž však nebyl vytvořen na základě zkušenosti, životů či jednání žijících asijských buddhistů, ale který vznikl v evropských univerzitních knihovnách a archívech, především pak v edicích rukopisů a překladů pořizovaných západními orientalisty. S podobně argumentovanou kritikou užívání termínu „lamaismus“, označujícího *úpadkovou formu buddhismu v Tibetu*, přišel i autor publikace, kterou právě držíte v ruce. Ide o jeho knihu *Prisoners of Shangri-La: Tibetan Buddhism and the West* (*Věznové*

Shangri-la: Tibetský buddhismus a Západ), kde kritice hodnotícího západního přístupu (vycházejícího původně z taktéž hodnotícího, ale jinak založeného staršího přístupu čínského) k tibetskému buddhismu – jakožto „lamaismu“ – věnoval celou jednu kapitolu. Kniha vyšla v roce 1998 a ve své době vzbudila velký ohlas, neboť byla namířena ve značné míře i do vlastních buddhologických a orientalistických řad.

Je velkou zásluhou Donalda S. Lopeze (a dalších kritiků takzvaného orientalismu), že se v současné době odstraňují určité stereotypy spojené s konstrukcí západního obrazu buddhismu prvními buddhology. Průlom v akademickém výkladu buddhismu znamenala kniha z roku 1995 vydaná pod názvem *Curators of the Buddha: The Study of Buddhism under Colonialism* (*Kurátoři Buddhy: Studium buddhismu v kolonialismu*), kterou Donald S. Lopez editoval. Původní kritické pojetí orientalismu jakožto evropského a amerického (čili *okcidentálního*) pokračování koloniálního uchopování východu (čili *orientu sui generis* tentokrát v oblasti vědeckého bádání, jak je v sedmdesátých letech 20. století zformuloval nedávno zesnulý odborník na islám Edward Said, doplnil a rozpracoval Donald S. Lopez ve svých dalších čtených textech časopiseckých a knižních. Navázal tak na čerstvě zahájený badatelský směr a ukázal, že orientalismus jakožto nástroj „bílého muže“ 19. století nachází svého předchůdce v čínském pojetí tibetského buddhismu jakožto *lamaismu*. Oba pohledy mají totiž společného jmenovatele – etnocentrismus, vědomí si nadřazenosti vlastní kultury, dějin a náboženství nad „barbarským“ Tibetem, zejména pak nad jeho pokleslou formou buddhismu, a vpsledku i snahu si ho podmanit.

Práce o orientalismu v buddhismu a jeho tibetské variantě zvláště však nejsou jediným tématem Lopezova badatelského úsilí. Vydal dvě knihy zaměřené na podrobné religionistické analýzy posvátných písem, konkrétně *Sútry srdce* (*The Heart Sutra Explained: Indian and Tibetan Commentaries*, Albany, State University of New York, 1988; *Sútra srdce vysvětlena: Indické a tibetské komentáře a Elaborations on Emptiness: Uses of the Heart Sutra*, Princeton, Princeton University Press, 1996; *Podrobná pojednání o prázdnotě: využití Sútry srdce*). Jestliže se ve své první práci o *Sútre srdce* zabýval jejím překladem a dobovými komentáři, tak v druhé práci na toto téma se vydal poněkud jiným směrem, totiž studoval používání či využití *Sútry srdce* v dějinách buddhismu, tedy jak text působil v dané společnosti a dané době. Jak sám v předmluvě k druhé knize říká: „V letech následujících po vydání první knihy jsem měl často příležitost, zejména při svých veřejných vystoupeních, litovat volby takto znějícího názvu – *Sútra*

srdce vysvětlena – zjistil jsem, že v té první knize je více mých vlastních komentářů než těch původních, které patřily sedmi indickým panditům (učencům). (...) Po vydání knihy jsem objevil ještě osmý indický komentář k *Sútre srdce*, připsovaný indickému tantrickému mistrovi jménem Śrīsimha. A tak jsem se rozhodl, že nejspřávnější bude přeložit všech osm indických komentářů a předložit je čtenářstvu v celé šíři.“ Teprve v závěru knihy se Donald Lopez zabývá rolí komentářů v literatuře o *Sútre srdce* – a to jak tradiční buddhistické, tak i soudobé (západní) buddhologické.

Do podobného badatelského zaměření lze zařadit i jeho studii o škole a filozofii střední cesty (*A Study of Svātantrika*, Ithaca, New York: Snow Lion Publications, 1987). Studium svātantriky se Donald Lopez zabýval od roku 1977, v lednu 1979 uskutečnil první ze svých dvou návštěv gelugpovského kláštera Gandān a Dāpung v Indii, ve státě Kamátaka. Texty četl vždy společně s tibetskými mnichy Ngawa Nimou /*ngag dbang ni ma*/ a Ješc Thub-tānem /*je še thub brten*/. Komentáře, které mu oba jeho učitelé poskytovali, tak vytvořily hlubokou studnu informací, z níž mohl čerpat do sytosti.

V rámci své pedagogické činnosti na konci devadesátých let edičně připravil pět rozsáhlých čítanek či antologií v řadě *Princeton Readings in Religion* představujících mimořádně hodnotné zdroje základních rituálních textů asijských náboženství, především buddhismu a hinduismu. Tato kompédia mají společný název *Religions in Practice* (*Náboženství v praxi*) a každý svazek se zabývá jiným náboženským regionem jako například Tibetem, respektive tibetskými náboženstvími bön a buddhismem, Čínou, Indií, ale také buddhismem obecně. Vedle kritického vydání překladů pravidla která jej zařazuje do kontextu jak náboženského, tak zpravidla i historického. Knihy vyšly v New Jersey, Princeton University Press a studentí religionistiky po celém světě z nich stále studují jak původní texty, tak i jejich interpretace a komentáře. Na tomto významném edičním počínu se vedle D. S. Lopeze podílelo mnoho amerických, ale nejenom amerických badatelů.

Nejnovější autorova editorská publikace *Modern Buddhism: Readings for the Unenlightened*, London, Penguin Books, 2002 (*Moderní buddhismus: Čítanka pro neporobuzené*) představuje širokému okruhu čtenářstva třicetku západních inovátorů buddhismu, jako jsou Sir Edwin Arnold, Paul Carus, Alexandra David-Neelová, Philip Kapleau, Sangharakshita, Gary Snyder, Fritjof Capra a další.

Druhou podobu západního buddhismu, na niž se také zaměřuje současná kritika západního přístupu k buddhismu, je romantický buddhismus. Jeho

počátky leží v období evropského objevování jiných, exotických kultur, kdy řada misionářů a cestovatelů přinášela informace o vzdálených zemích, a tím zažehávala imaginaci západních umělců a intelektuálů. Romantický přístup k buddhismu je založen na estetickém hodnocení buddhistické kultury a mohl by být také nazván exoticko-kulturní. Nezaměřuje se pouze na náboženskou rovinu buddhismu ani na jeho racionální či etickou nauku, ale nechává se ovlivňovat buddhistickým uměním, architekturou, hudbou, dramatem, literaturou a také lidovými zvyky. Pro ty, kdo nahlížejí buddhismus prostřednictvím estetické exotičnosti, je spojen s vůní orientálního koření či zapálených obřadních tyčinek, pestrobarevnými látkami, pozlacenými stúpami, tibetskými thangkami (nástěnnými svinovacími obrazy), divadelními maskami, kaligrafií, čajovým obřadem, krátkými básněmi *haiku* či jemnými krajinnými perokresbami. Podle dobových okolností zaměřují romantičtí zájemci o buddhismus svoji pozornost na Japonsko, Čínu a v poslední době především na Tibet. Jejich zájem se však neomezuje pouze na asijské kultury, zajímají se také o předliterární kultury všech oblastí světa, od evropských Keltů až po severoamerické indiány, a stejně tak i o kulturu klasického Říma či Řecka.

Zatímco kořeny racionalistického vnímání buddhismu lze najít u francouzských a německých osvícenců, základy konstruování romantického obrazu tohoto náboženství leží u německých romantiků a amerických transcendentalistů. U obou převažovala tendence k panteismu a u obou docházelo k nerozlišování mezi buddhismem a hinduismem, což je ovšem dobově podmíněné a vzhledem k úrovni jejich tehdejších poznatků o asijských kulturách vcelku pochopitelné. Součástí estetického vnímání buddhismu (ale samozřejmě také jiných kultur) bylo vytváření muzejních sbírek orientálního umění. Ty hrály na jedné straně roli badatelskou, ale ve vztahu k veřejnosti přispívaly k další estetizaci Orientu. Výsledkem takové estetizace byly vlny nezměrného obdivu k orientální kultuře, kdy se jednotlivé estetické prvky především čínského a japonského umění přenášely do západního stylu odívání, architektury a umění.

Jestliže v počátcích romantického buddhismu hrály vlcovou roli cestopisy a zprávy misionářů, dnes tuto roli hrají populární časopisy (cestovatelské, ale hlavně tzv. společenské) a především filmy. Ty se díky spojení obrazu, zvuku a příběhu staly silným nástrojem budování a posilování estetizace buddhismu. Tento fakt je dnes tak významný, že lze s jistotou nadšátkou hovořit o tzv. holywoodském buddhismu spočívajícím nejenom v produkci takových filmů, jako je *Ztracený obzor*, *Kundun*, *Sem let v Tibetu* či *Malý*

Buddha, ale také v osobní angažovanosti herců, režisérů a scénáristů ve „věci Tibetu“. Například Richard Gere se svojí náboženskou příslušností k tibetskému buddhismu a tradici Gelugpa netají a jeho časté návštěvy u dalajlamy v Indii patří k jeho image; obdobně je tomu například u Stevena Segala, který se nechal rozpoznat jako tibetský *tulku*, znovuzrozenec vysokého lamy tradice Nyingmapa.

Romantická podoba buddhismu má velmi blízko ke třetímu typu, k ezoterickému buddhismu, podle něhož existují skryté, tajemné a tajuplné zdroje náboženské pravdy, které lze odhalit použitím nezvyklých praktik, mezi nimiž hrají důležitou roli mimořádné stavy vědomí. Ezoterický či okultistický přístup k buddhismu vychází z přesvědčení, že v průběhu vývoje západní kultury došlo k zapomenutí zásadních, fundamentálních pravd o světě, zatímco v jiných kulturách, např. v buddhistické, se tato nadčasová moudrost a znalosti způsobilá, jak této moudrosti dosáhnout, uchovávaly. Orient je tak nahlížen jako rezervoár poznání, který pomůže západní kultuře obecně, a některým jejím příslušníkům zvlášť, překonat krizi vyplývající z nevědomosti. Často se v ezoterickém přístupu k buddhismu postuluje existence mimosvětských oblastí obývaných duchovně rozvinutými bytostmi, s nimiž lze za určitých podmínek navodit komunikaci a které mohou lidem předat svou tajemnou orientální moudrost (anebo alespoň její část).

Za typický příklad ezoterického přístupu k buddhismu je považována teozofie. Jakkoliv se zakladatelé nejvýraznější organizace nekonvenční alternativní religiozity konce 19. století – Teozofické společnosti – Helena Petrovna Blavacká a Henry Steel Olcott stavěli kriticky ke ztotožňování teozofie a buddhismu, byla teozofie vnímána jako druh ezoterického buddhismu, neboť i samotná Blavacká přiznala, že někteří teozofové jsou „podle náboženství buddhisté“ a že „tajně“ Buddhovo učení je s buddhismem identické. Nicméně nauka Teozofické společnosti byla směsicí spiritismu, mesmerismu, hinduismu a buddhismu, a vyjadřovala tak dobovou podobu zájmu o mystiku a veškeré „okultní jevy“. Olcott samotný se však za buddhismus považoval, což je mimo jiné také patrné z jeho aktivit: v roce 1886 navrhl mezinárodní buddhistickou vlájku, která se používá dodnes, v roce 1881 sepsal velmi populární publikaci *The Buddhist Catechism (Buddhistický catechismus)* a především usiloval o obnovu buddhismu na Srí Lance. Přestože vycházel z théravádové tradice, která k ezoterismu láká méně než například tantrická vadžrajána, mísil tradiční buddhistická témata s prvky okultismu. Také proto jeho *Buddhistický catechismus* obsahoval mimo jiné odkazy na aury, astrologii a nejrůznější tajemné psychické jevy.

Již v raných fázích pronikání buddhismu na Západ se řada budoucích konvertitů rekrutovala z ezoterických či okultních kruhů. Také první vysvěcený západní buddhista (Charles Henry Allan Bennett, 1872–1923) byl okultista, a dokonce byl jistou dobu členem Řádu zlatého rouna Alistaira Crowleyho. Editor prvního anglicky psaného buddhistického časopisu v Americe *The Buddhist Ray (Buddhistický paprsek)* Carl Herman Vetterling, známý jako Philangi Dasa, považoval dokonce známého ezoterika Emanuela Swedenborga za buddhistu a tvrdil o něm, že byl zcela jistě v nadpřirozeném kontaktu s velkými buddhistickými askety. Ve Swedenborgových mystických spisech jsou prý pod židovsko-křesťanskými názvy, frázemi a symboly skryty čistě, cenné a svaté pravdy buddhismu. Tyto své názory vyjádřil Vetterling v příznačně nazvané knize *Swedenborg, the Buddhist, Or, the Higher Swedenborgianism: Its Secrets and Tibetan Origin (Buddhista Swedenborg, nebo vyšší swedenborgiánství: jeho tajemství a tibetský původ*, která vyšla v Los Angeles v roce 1887.

Ezoterická interpretace buddhismu však neskončila s první generací západních buddhistů, ale přetrvává dodnes. Inspirací pro dnešní ezoterický obraz buddhismu je Tibet a tantrický buddhismus.

Příběh buddhismu, a nejenom jak nám jej podává Donald S. Lopez ve své knize, zůstává neukončený, stále pokračuje, a to jak v asijských regionech svého původního rozšíření, tak i v oblastech, kde zapustil kořeny teprve relativně nedávno.

Dušan Lužný a Luboš Bělka

Text doslovu vznikl s podporou grantu GAČR (2003–2005) „Orientalismus a jeho vliv na konverzi k asijským náboženstvím: akulturace buddhismu a hinduismu v České republice“ č. 401/03/1553.